

การพัฒนาแผนยุทธศาสตร์ชุมชนมีสุขด้วยภูมิปัญญาของพระราช
ในพื้นที่ตำบลป่าตึงอำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย

Development of a Happy Community Strategic Plan with the Wisdom of the
King In Patueng Sub-district, Mae Chan District, Chiang Rai Province.*

จามรี พระสุนิล¹

Jamaree Prasunin¹

¹สาขาวิชาการพัฒนาลังคม สำนักวิชาสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

¹ Social Development, School of Social Sciences, Chiang Rai Rajabhat University

E-mail: Jamaree_sdm@hotmail.com

บทคัดย่อ

Received: July 24, 2020

Revised: August 10, 2020

Accepted: September 1, 2020

บทความวิจัยฉบับนี้พัฒนาจากการนำเสนอรูปแบบบรรยายในการประชุมวิชาการระดับชาติ และนานาชาติ “ราชภัฏวิจัย ครั้งที่ 6 วันที่ 17 สิงหาคม 2563 การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาภูมิสังคมของชุมชนและการถ่ายทอดองค์ความรู้ศาสตร์พระราชของชุมชนตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย และ (2) พัฒนาแผนยุทธศาสตร์ชุมชนมีสุขด้วยภูมิปัญญาของพระราชในพื้นที่ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย ด้วยการสัมภาษณ์ การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และการสนทนากลุ่ม อภิปรายกลุ่ม ในลักษณะเวทีชุมชน ในกลุ่มตัวอย่างจำนวน 377 คน และผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวน 40 คน

ผลการวิจัยพบว่า (1) ภูมิสังคม หรือภูมิศาสตร์สังคมของชุมชนตำบลป่าตึงนั้น เป็นวัฒนธรรมชุมชนแบบพหุวัฒนธรรม โดยผลการวิเคราะห์ภูมิสังคมของชุมชนตำบลป่าตึง พบว่า มีคะแนนเฉลี่ยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X}$ = 4.62, S.D.=0.61) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่าส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับด้านการมีสัมมาชีพ ประกอบอาชีพที่สามารถพึ่งตนเองได้ ในระดับมากที่สุด ($\bar{X}$ = 4.81, S.D.=0.49) และการถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาของพระราชในด้านต่าง ๆ ของชุมชน พบว่ามีคะแนนเฉลี่ยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ = 4.38, S.D.=0.73) ส่วนใหญ่มีการถ่ายทอดด้านการเกษตร อยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X}$ = 4.99, S.D.=0.07) (2) การพัฒนาแผนยุทธศาสตร์ชุมชนมีสุขด้วยภูมิปัญญาของพระราช พบว่าชุมชนตำบลป่าตึงสามารถประยุกต์ใช้หลักการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ในการเป็นเป้าหมายและกระบวนการทำงานด้านการพัฒนาชุมชนด้วยกลไกการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ชุมชนอย่างมีส่วนร่วม และสอดคล้องกับภูมิสังคม ที่มีกระบวนการทำงานอย่างเข้าใจ เข้าถึง พัฒนา

คำสำคัญ : ภูมิสังคม แผนยุทธศาสตร์ชุมชน แผนยุทธศาสตร์ชุมชนมีสุข ภูมิปัญญาของพระราช

* บทความสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการระดับชาติ และนานาชาติ “ราชภัฏวิจัย ครั้งที่ 6 วันที่ 17 – 18 สิงหาคม 2563 ณ มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม

Abstract

Article research is developed from an Oral–presentation at the 6th National and International Academic Conference “Rajabhat Research” 17 August 2020. The objective of this study (1) To study the Socio –Geographic and knowledge transfer of the King's Wisdom of communities in Patueng Subdistrict, Mae Chan District, Chiang Rai Province (2) To develop a Happy Community Strategic Plan with the Wisdom of the King in Patueng Subdistrict, Mae Chan District, Chiang Rai Province. The methodology includes an interview, Non–participant Observation, and group discussion in community forums. In the sample group of 377 people and 40 key informants.

The results of the research showed that (1) The Socio – Geographic of the Patueng community was Multiculturalism. The social geographic analysis of the communities found that the average score was at the highest level ($\bar{X} = 4.62$, $SD = 0.61$). Found that most focus on having a self–reliant career at the highest level ($\bar{X} = 4.81$, $SD = 0.49$). And transferring the knowledge and wisdom of the King in various aspects of the community, it was found that the average score was high ($\bar{X} = 4.38$, $SD = 0.73$) and most of them were transferred in agriculture. 2) Developing a Happy Community Strategy Plan with the Wisdom of the King Found that Pa Tueng Subdistrict able to apply the work principles of His Majesty the King Maha Bhumibol Adulyadej Maharajabophon Bophit as a goal and work process in community development with participation. Focus on development that is in line with the geo–society, that has working processes to understand, access, develop

Keywords : Socio –Geographic, Community Strategic Plan, Happy Community Strategic Plan, and Wisdom of the King

ความสำคัญและปัญหา

สภาพเศรษฐกิจและสังคมไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วโดยเฉพาะอย่างยิ่งในมิติของชุมชนที่ในปัจจุบันมีความซับซ้อนของการพัฒนาในด้านต่างๆ ทั้งเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา การเมืองการปกครอง กฎหมาย รวมถึงทุนทางสังคมและวัฒนธรรม ที่ล้วนอยู่ภายใต้กระบวนการเปลี่ยนแปลงและกระแสโลกาภิวัตน์ ซึ่งในการพัฒนาประเทศไทยให้พร้อมสำหรับการเปลี่ยนแปลงและสามารถแข่งขันได้ในสังคมโลก “ชุมชน” นับเป็นจุดเริ่มต้นในการเสริมสร้างศักยภาพในลักษณะเครือข่าย เพื่อสร้างความเข้มแข็งในระดับฐานราก การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ รวมถึงคุณภาพชีวิตที่ดีของประชาชน อันสอดคล้องกับภาพรวมของแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศในปัจจุบัน (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2552) และแนวทางการพัฒนาสังคม/ชุมชน ที่มีการศึกษาและปฏิบัติอย่างเกิดผลลัพธ์ที่เป็นรูปธรรมมาโดยตลอดคือการพัฒนาบนฐานคิดการพัฒนาองค์รวมที่มีดุลยภาพ ทั้งด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม หรือที่เรียกว่าเป็นการพัฒนาอย่างยั่งยืน

แนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนนี้ ในมิติของการเรียนรู้ศาสตร์พระราชา พบว่าพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร (รัชกาลที่ 9) ได้ทรงทำให้เห็นเชิงประจักษ์เกี่ยวกับพระอัจฉริยภาพด้านการพัฒนาแบบบูรณาการหลากหลายศาสตร์ และนำสู่การสืบสานศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในปัจจุบัน ที่เป็นแนวทางการพัฒนาระดับชาติ ระดับสังคม ชุมชน ครอบครัว และลึกลงไปถึงหลักคิดระดับปัจเจกบุคคล ซึ่งกระบวนการทัศนคติทางความคิดนี้เองจะเป็นกระบวนการน้อมนำศาสตร์พระราชาไปสู่การปฏิบัติให้เกิดผล รวมทั้งการนำองค์ความรู้ในวิธีทรงงานมาใช้ในการดำเนินชีวิต และนำภูมิปัญญาของพระราชาต่อยอดสู่การพัฒนาประเทศให้มั่นคงยั่งยืน ไปสู่การปฏิบัติจริง หรือเป็นไปตามคำกล่าวที่ว่า “เดินตามรอยเท้าพ่อ สานต่องานที่พ่อทำ”

จากคำกล่าวดังกล่าว ได้มีผลการปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม ด้านกลไกการดำเนินงานของมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงรายที่มุ่งเน้นการวิจัยเพื่อท้องถิ่น เพื่อให้เกิดประโยชน์กับชุมชนท้องถิ่นและสังคม โดยใช้ศักยภาพและความพร้อมที่จะเป็นหน่วยงานประสานความร่วมมือ กับกรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น กรมการพัฒนาชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ร่วมกับการบูรณาการแผน การบริหารจัดการ และพัฒนาท้องถิ่นในระดับชุมชนจนถึงระดับจังหวัด อย่างบูรณาการความร่วมมือและการพัฒนาแบบองค์รวม ที่มีการส่งเสริมการน้อมนำศาสตร์พระราชาและพระบรมราโชบายสู่การปฏิบัติ โดยให้ประชาชนทุกกลุ่มวัยได้เรียนรู้หลักการทรงงาน แนวคิดพระราชดำริ และพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร (รัชกาลที่ 9) มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงรายได้มีการวิจัยและพัฒนาองค์ความรู้ ต่อยอดแหล่งเรียนรู้หอปรัชญารัชกาลที่ 9 และสืบสานพระบรมราโชบายของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร (รัชกาลที่ 10) จึงเป็นภารกิจสำคัญของมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงรายในการขับเคลื่อนงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ตามแนวคิดหลักการ “ภูมิปัญญาของพระราชา” ซึ่งหมายถึงการน้อมนำหลักการทรงงาน แนวคิดพระราชดำริ พระราชดำรัสและพระบรมราโชบายของพระองค์ท่าน มาวิเคราะห์และพัฒนาเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน ด้วยกระบวนการวิจัยและบริการวิชาการบนพื้นฐานการพัฒนาและใช้องค์ความรู้ที่มีอยู่ในชุมชน เป็นสิ่งยกระดับและขับเคลื่อนชุมชนอย่างเป็นระบบร่วมกันกับประชาชนในท้องถิ่นอย่างเป็นรูปธรรม

จากหลักคิดภูมิปัญญาของพระราชา ท่ามกลางสถานการณ์ปัจจุบัน ทั้งทางสังคม เศรษฐกิจ และการเปลี่ยนแปลง ล้วนเป็นผลกระทบสำคัญของการดำเนินชีวิตตั้งแต่ระดับบุคคลไปจนถึง ระดับชุมชน และสังคม ซึ่งกระบวนการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ส่งผลให้การดำเนินชีวิตเปลี่ยนแปลงตาม และการดำเนินชีวิตของมนุษย์ล้วนอยู่ภายใต้การกำกับของบรรทัดฐานทางสังคม จึงมีการศึกษาในประเด็นสังคมวัฒนธรรม และชุมชนเข้มแข็ง ซึ่งมีความสำคัญใน

ปัจจุบัน เนื่องจากเป็นรากฐานของการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ซึ่งเป็นเป้าหมายและสิ่งสำคัญที่ทุกประเทศต้องการให้เกิดขึ้นในประเทศของตน อันจะนำไปสู่ความยั่งยืนทั้งในด้านความเป็นอยู่ คุณภาพชีวิต และการพัฒนาสังคม โดยการสร้างระบบชุมชนให้เกิดความเข้มแข็ง และจัดการชุมชนให้เกิดพัฒนาการ โดยยกระดับคุณค่าจากทุนชุมชนทั้งด้านภูมิปัญญา สังคม วัฒนธรรม และทุนมนุษย์ในชุมชนมาเสริมสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีของคนในชุมชนอย่างยั่งยืน ซึ่งการพัฒนาอย่างยั่งยืนนี้ต้องเริ่มจากความเข้มแข็งของชุมชนฐานราก ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญในการพัฒนา รวมถึงประเด็นสำคัญของยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศก็คือ “ตำบล” เพราะคือชุมชนท้องถิ่นที่แท้จริง

ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย เป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพในการพัฒนาสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเรียนรู้และพัฒนาให้เกิดชุมชนเข้มแข็งตามแนวคิดศาสตร์พระราชา ซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมายของมหาวิทยาลัยในการนำกระบวนการวิจัยเข้าแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนท้องถิ่น โดยตำบลป่าตึงมีภูมิประเทศและสภาพภูมิอากาศที่เหมาะสมสำหรับการทำเกษตรกรรม โดยมีผลผลิตที่สร้างชื่อเสียงในด้านคุณภาพเป็นที่ยอมรับคือข้าวผลไม้ และชา ซึ่งในพื้นที่เป็นการผสมผสานความแตกต่างหลากหลายในกลุ่มชาติพันธุ์ ในการดำเนินชีวิต สังคม และวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ 9 ชาติพันธุ์ โดยมีรูปแบบการบริหารจัดการชุมชนที่ผสมผสานระหว่างการปกครองแบบส่วนกลางและการปกครองตามกระบวนการข้อตกลงทางสังคมที่หล่อหลอมจากอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ ในพื้นที่ตำบลป่าตึงประกอบไปด้วย อาข่า ลีซู ลาหู่ ดาราอั้ง ลีวะ บีซู เมียน ไทลื้อ และไทใหญ่ โดยสิ่งหนึ่งที่เป็นฐานการพัฒนาที่สามารถนำสู่คุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น คือการวางแผน เพื่อเป็นแนวทางจากการเรียนรู้ผลการพัฒนาในอดีต การปรับเปลี่ยนในปัจจุบันและรองรับการเปลี่ยนแปลงในอนาคต ซึ่งแผนการพัฒนาชุมชนนี้จำเป็นต้องเกิดจากความร่วมมือของชุมชนที่จะมุ่งมั่นพัฒนาพื้นที่ระดับตำบลของตำบลป่าตึงให้บรรลุทิศทางการพัฒนาที่ต้องการร่วมกัน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ทุนทางสังคมท้องถิ่น และบูรณาการร่วมมือกับหน่วยงานที่สนับสนุนการพัฒนา โดยเรียกแผนการพัฒนาที่ว่า “แผนยุทธศาสตร์ชุมชน”

ดังนั้นการวิจัยนี้จึงเป็นการศึกษาบริบทและภูมิสังคมของชุมชนพื้นที่ เพื่อมุ่งส่งเสริมกระบวนการขับเคลื่อนและต่อยอดองค์ความรู้ศาสตร์พระราชากรุ่นสู่รุ่นของชุมชน ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ “แผนยุทธศาสตร์ชุมชนมีสุขด้วยภูมิปัญญาของพระราชาราช” เพื่อการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ชุมชนของตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย และนำสู่แนวทางการปฏิบัติ อันเป็นส่วนหนึ่งของการขับเคลื่อนสังคมมีสุขด้วยภูมิปัญญาของพระราชาราชอย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์การวิจัย

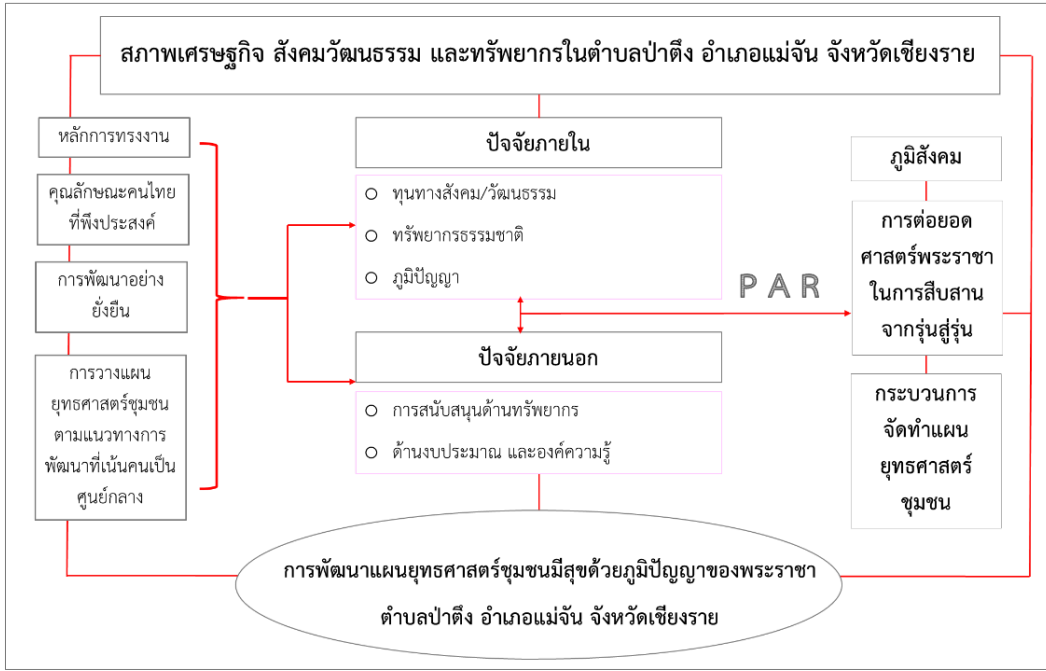
2.1 เพื่อศึกษาภูมิสังคมของชุมชนและการถ่ายทอดองค์ความรู้ศาสตร์พระราชาราชของชุมชนตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย

2.2 เพื่อพัฒนาแผนยุทธศาสตร์ชุมชนมีสุขด้วยภูมิปัญญาของพระราชาราชในพื้นที่ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยนี้ได้ดำเนินการภายใต้บริบท และสภาพการณ์ปัจจุบันของชุมชนพื้นที่ ซึ่งดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมภายใต้พื้นฐานแนวคิดหลักการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร (รัชกาลที่ 9) และคุณลักษณะคนไทยที่พึงประสงค์ด้านการศึกษาของพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 10) ใช้กระบวนการวิจัยร่วมกับการวิเคราะห์อย่างเป็นองค์รวมถึงศักยภาพชุมชนตำบลป่าตึงทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกที่มีผลต่อชุมชนเอง โดย

ยึดทฤษฎีการพัฒนาที่ยั่งยืนและกระบวนการวางแผนยุทธศาสตร์ชุมชนตามแนวทางการพัฒนาที่เน้นคนเป็นศูนย์กลาง จึงเป็นที่มาของการออกแบบวิจัยเพื่อศึกษาใน 3 ขั้นตอนด้วยระเบียบวิธีเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพในการศึกษาภูมิสังคม การต่อยอดศาสตร์พระราชชาในการสืบสานจากรุ่นสู่รุ่นของคนในชุมชน และกระบวนการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ชุมชนมีสุขด้วย ภูมิปัญญาของพระราชชา ดังภาพกรอบแนวคิดในการวิจัย ดังนี้

ขอบเขตการวิจัย

ประชากร/กลุ่มตัวอย่าง

ในการศึกษาครั้งนี้ ดำเนินการในลักษณะวิจัยเชิงปฏิบัติการ 2 ขั้นตอน โดยขั้นที่ 1 ดำเนินการวิจัยจากการสำรวจข้อมูลด้วยระเบียบวิธีเชิงปริมาณ จากนั้นขั้นที่ 2 เป็นกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) ประชากรในการวิจัย ได้แก่ประชาชนในตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย จำนวน 20,334 คน

กลุ่มตัวอย่าง ผู้วิจัยเลือกกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างจากตารางของเครจซี่และมอร์แกน (Krejcie & Morgan, 1970 อ้างใน ประสพชัย พลสุนนท์, 2557) ตารางนี้ใช้ในการประมาณค่าสัดส่วนของประชากร กำหนดให้สัดส่วนของลักษณะที่สนใจในประชากร เท่ากับ 0.5 ระดับความคลาดเคลื่อนที่ยอมรับได้ 5% และระดับความเชื่อมั่น 95% สามารถคำนวณหาขนาดของกลุ่มตัวอย่าง ได้จำนวน 377 คน และสุ่มตัวอย่างแบบชั้นภูมิ โดยคำนวณเทียบบัญญัติ ยางค์ในพื้นที่จากจำนวนประชากรรายหมู่บ้าน และเก็บข้อมูลด้วยการสุ่มแบบบังเอิญในพื้นที่ 20 หมู่บ้านของตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย

ผู้ให้ข้อมูลหลักในการวิจัย ในกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาแผนยุทธศาสตร์ชุมชนมีสุขด้วยภูมิปัญญาของพระราชชา โดยผู้ให้ข้อมูลหลักเป็นตัวแทนชุมชนระดับผู้นำ/แกนนำชุมชน และตัวแทนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบลป่าตึง และสถาบันการศึกษา รวมถึงตัวแทนจากองค์กรชุมชนในพื้นที่ จำนวน 40 คน ในพื้นที่ 20 หมู่บ้าน ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย

ขอบเขตเชิงเนื้อหา

ในการดำเนินการวิจัยครั้งนี้เป็นวิจัยเชิงปฏิบัติการที่เริ่มจากการสำรวจและศึกษาภูมิสังคมของชุมชนและการถ่ายทอดองค์ความรู้ศาสตร์พระราชามาของชุมชนตำบลป่าตึง จากนั้นได้ส่งเสริมการจัดทำและพัฒนาแผนยุทธศาสตร์ชุมชนมีสุขด้วยภูมิปัญญาของพระราชินี ซึ่งหมายถึงการวิเคราะห์ศักยภาพชุมชนและการน้อมนำภูมิปัญญาของพระราชามาประยุกต์ใช้อย่างเหมาะสมกับตนเองและชุมชน ที่หมายถึงการน้อมนำหลักการทรงงาน แนวคิดพระราชดำริ พระราชดำรัสและพระบรมราโชบายของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหาจักรีบรมนาถบพิตร (รัชกาลที่ 9) และพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 10) มาวิเคราะห์และพัฒนาเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน ด้วยกระบวนการวิจัยและบริการวิชาการบนพื้นฐานการพัฒนาและใช้องค์ความรู้ที่มีอยู่ในชุมชนเป็นสิ่งยกระดับและขับเคลื่อนชุมชนให้มีลักษณะอันพึงประสงค์ และการพัฒนาองค์ความรู้ร่วมกับท้องถิ่น ในเชิงการวางแผนพัฒนาชุมชน เพื่อเป็นแนวทางจากการเรียนรู้ผลการพัฒนาในอดีต การปรับเปลี่ยนในปัจจุบันและรองรับการเปลี่ยนแปลงในอนาคต ซึ่งแผนการพัฒนาชุมชนนี้จำเป็นต้องเกิดจากความร่วมมือของชุมชนที่จะมุ่งมั่นพัฒนาพื้นที่ระดับตำบลของตำบลป่าตึงให้บรรลุทิศทางการพัฒนาที่ต้องการร่วมกัน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ทุนทางสังคมท้องถิ่น และบูรณาการร่วมมือกับหน่วยงานที่สนับสนุนการพัฒนา และแผนยุทธศาสตร์ชุมชนมีสุข หมายถึง แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาชุมชนให้เกิดความอยู่ดีมีสุข โดยมีความหมายของความมีสุขทั้งระดับปัจเจกบุคคลและระดับชุมชน ได้แก่ สุขภาพ ความสุขทางใจ(สุขภาพจิต) สังคม และจิตวิญญาณ

วิธีดำเนินการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้วิจัย

ดำเนินการเริ่มต้นจากการใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) ประกอบด้วยชุดคำถามเพื่อจุดประสงค์ในการรวบรวมข้อมูลจากผู้ตอบ เพื่อการสำรวจบริบทชุมชนและภูมิสังคมของพื้นที่ รวมถึงการถ่ายทอดองค์ความรู้ศาสตร์พระราชามาของชุมชนตำบลป่าตึง แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In – Depth Interview) ใช้แนวทางการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi – Structure Interview) แบบสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) เป็นวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยผู้วิจัยสังเกตพฤติกรรมของผู้ให้ข้อมูลในระหว่างการสัมภาษณ์ เพื่อสังเกตพฤติกรรมและเหตุการณ์ เพื่อนำมาหาความสัมพันธ์และความหมายของสิ่งที่เกิดขึ้นในภาพรวมของการเก็บรวบรวมข้อมูลต่อไป และแบบบันทึกการสนทนากลุ่ม/อภิปรายกลุ่มในลักษณะเวทีชุมชน (Community forum) เป็นกระบวนการจัดเวทีชุมชนเพื่อการมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ข้อมูลและจัดทำแผนยุทธศาสตร์ชุมชนมีสุขด้วยภูมิปัญญาของพระราชินีในชุมชนตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย

โดยผู้วิจัยดำเนินการจัดทำเครื่องมือจากการสังเคราะห์แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง และให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือวิจัย โดยมีการทดลองใช้เครื่องมือแบบสอบถามและวิเคราะห์ค่าความเชื่อมั่นของข้อคำถามแบบแบบมาตราประมาณค่า ด้วยการหาสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค (Cronbach's Alpha Coefficient) ในกลุ่มตัวอย่างจำนวน 30 คน ได้ค่าความเชื่อมั่น 0.985

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ใช้รูปแบบการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยเป็นการวิจัยที่ผสมผสานการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Research) กับการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) เริ่มต้นจากการศึกษาภูมิสังคมของพื้นที่ร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กระบวนการขับเคลื่อนและต่อยอดองค์ความรู้ศาสตร์พระราชามาจากฐานฐานของชุมชน และนำสู่

การพัฒนาแผนยุทธศาสตร์ชุมชนมีสุขด้วยภูมิปัญญาของพระราชินี ในชุมชนตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย โดยวิธีการศึกษามีขั้นตอนดังนี้

1. ขั้นการศึกษาพื้นที่เป้าหมาย เป็นการสำรวจและประสานงานกับองค์การบริหารส่วนตำบลป่าตึง เพื่อนำเสนอโจทย์วิจัย และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ปัญหาของชุมชนและแนวทางการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม และเข้ารวบรวมข้อมูลด้วยแบบสอบถาม
2. ขั้นการประสานงาน กับกลุ่มผู้นำชุมชนเพื่อจัดเวทีเสวนาและวิเคราะห์ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกชุมชนร่วมกัน (SWOT) โดยออกแบบกระบวนการ เพื่อหาทิศทางและเป้าหมายของการพัฒนาชุมชน
3. ขั้นตอนการวางแผน เป็นกระบวนการที่ผู้วิจัยเตรียมข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับเป้าหมายของชุมชน โดยสร้างกระบวนการค้นหา ทัศนคติ และการแก้ไขปัญหาของชุมชน โดยใช้ รูปแบบพลวัตแห่งการกระทำร่วมกัน รูปแบบดังกล่าวแบ่งออกเป็น 3 ระยะคือ ระยะที่ 1 การค้นหา ประกอบด้วย การรวบรวมข้อมูลบริบทชุมชน การศึกษาเอกสาร นำมาบันทึกและวิเคราะห์ข้อมูลข่าวสาร รวมถึงการสร้างและการแลกเปลี่ยนกับผู้มีส่วนร่วม ระยะที่ 2 การคิด เป็นการตีความประเด็นปัญหาของชุมชนและกำหนดความสำคัญก่อนหลังของวิสัยทัศน์สำหรับทำแผนยุทธศาสตร์ชุมชนร่วมกัน และระยะที่ 3 การกระทำการกำหนดแผนและทิศทางการดำเนินการร่วมกันถึงรายละเอียดขั้นตอนการทำแผนยุทธศาสตร์ เพื่อนำสู่การปฏิบัติ และร่วมประเมินผล
4. ขั้นตอนการดำเนินงานจัดทำแผนยุทธศาสตร์ชุมชนมีสุขด้วยภูมิปัญญาของพระราชินี (เป็นขั้นตอนต่อเนื่องจากการวางแผนในระบอบการกระทำ) โดยแผนสำหรับกระบวนการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ชุมชน มีดังนี้

ตารางที่ 1 ขั้นตอนการดำเนินงานจัดทำแผนยุทธศาสตร์ชุมชนมีสุขด้วยภูมิปัญญาของพระราชินี

ขั้นเตรียมความพร้อมชุมชน	ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล เรียนรู้ตนเองและชุมชน	ขั้นกำหนดเป้าหมายและทิศทางการพัฒนา	ขั้นกำหนดแผนงาน โครงการพัฒนา และดำเนินการตามแผน	ขั้นติดตาม ประเมินผล
การศึกษาประเด็นเกี่ยวกับการปฏิบัติ โดยรวบรวมข้อมูล บริบทชุมชน และชุมชนมีการรับรู้ถึงความสำคัญในการเรียนรู้การจัดทำแผนยุทธศาสตร์ชุมชนมีสุขด้วยภูมิปัญญาของพระราชินี	เป็นการต่อยอดจากการเตรียมความพร้อมของชุมชน ในเรียนรู้การจัดทำแผนยุทธศาสตร์ชุมชน โดยการนำข้อมูลของชุมชน ศักยภาพ และปัญหา ตลอดจนผลการวิเคราะห์เบื้องต้นโดยทีมงานวิจัยที่ประกอบด้วย นักวิชาการ คณะทำงาน และนักวิจัยชาวบ้านที่เป็นกลุ่มเป้าหมาย มาร่วมกันนำเสนอและวิเคราะห์ร่วมกัน เพื่อแสวงหาวิธีที่เหมาะสม และสอดคล้องกับเงื่อนไขและความสามารถของชุมชน	การร่วมศึกษาหา รูปแบบหรือแนวทาง ในการสร้างชุมชน เข้มแข็งและแนวทาง จัดการพัฒนาไปสู่ วิสัยทัศน์ของชุมชน โดยมีกระบวนการ กลุ่มที่ร่วมมือกัน คิด และปฏิบัติ ทาง คณะผู้วิจัยใช้ กระบวนการวิจัย แบบมีส่วนร่วมและใช้เทคนิค AIC และ SWOT	นำผลจากการจัดเวที และความร่วมมือในการศึกษารูปแบบ และการเรียนรู้การ จัดทำแผน ยุทธศาสตร์ชุมชน มาเพื่อกำหนด ระยะเวลาและ รายละเอียดอย่าง เป็นรูปธรรม รวมถึง การวางแผนด้านการ ประเมินผลและ ดำเนินการตาม แผนงาน	1. ศึกษากระบวนการ ดำเนินการจัดทำแผนฯ โดย สังเกตบทบาทของแต่ละชุมชน ในการดำเนินงาน ประเมินผล การทำงาน และหารูปแบบการ ดำเนินงานที่เป็นรูปธรรมที่ชัดเจนโดยมีการรอบในเรื่องของ การเรียนรู้ และการแก้ปัญหา ร่วมกัน 2. สรุปบทเรียนการดำเนินการ ในการร่วมมือเรียนรู้การจัดทำ แผนยุทธศาสตร์ชุมชนฯ ได้ผล ด้านองค์ความรู้และการ พัฒนาต่อชุมชนอย่างไร มี ความชัดเจนเป็นรูปธรรมมาก น้อยเพียงใดในการนำสู่การ ปฏิบัติ

5. การรายงานผลการวิจัยเชิงปฏิบัติการ เป็นขั้นตอนการนำเสนอผลการวิจัยร่วมกับชุมชนในรูปแบบการสรุปบทเรียน โดยนำแผนยุทธศาสตร์ชุมชนมีสุขด้วยภูมิปัญญาของพระราชกฤษฎีกาปฏิบัติในพื้นที่และหมู่บ้านต้นแบบ เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ และสามารถนำไปสร้างนวัตกรรมในการจัดการเพื่อแก้ปัญหาและเป็นไปตามความต้องการของชุมชน อย่างมีประสิทธิภาพ

การวิเคราะห์ข้อมูล

ขั้นตอนที่ 1 วิธีการสำรวจข้อมูลด้วยแบบสอบถามในการศึกษาภูมิสังคม วิเคราะห์ด้วยสถิติพรรณนา (Descriptive Statistics)

ขั้นตอนที่ 2 ของกระบวนการวิจัยเป็นข้อมูลที่ได้จากการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ส่วนใหญ่ลักษณะของข้อมูลเป็นความรู้สึกนึกคิดของผู้ให้ข้อมูล หรือเป็นข้อมูลที่ได้จากการสังเกตและจดบันทึก

ซึ่งจะมีลักษณะเป็นการพรรณนาปรากฏการณ์ทางสังคมโดยตรงไปตรงมา วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลจึงเป็นการสร้างข้อสรุปและจัดการข้อมูลโดยการจำแนก ผู้วิจัยจะร่วมกันพิจารณา และทบทวนในการจัดระบบข้อมูลใหม่ หากข้อมูลที่ได้จากการวิจัยเป็นตัวเลข จะทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติที่เข้าใจง่าย ใช้สถิติพรรณนา (Descriptive Statistics) ประกอบไปด้วยความถี่ (Frequency) ร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation หรือ S.D.) และอธิบายความหมายโดยใช้รูปแบบที่คนในชุมชนสามารถเข้าใจได้ เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างแท้จริง การวิเคราะห์ข้อมูลนั้นผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์ตลอดเวลาที่มีการเก็บข้อมูล

สรุปผลการวิจัย

พื้นที่ตำบลป่าตึง อยู่ทางทิศเหนือของจังหวัดเชียงราย บนทางหลวงสาย 1089 จากแม่จัน – ผาง ห่างจากตัวจังหวัดระยะทางประมาณ 38 กิโลเมตร โดยปัจจุบันมีพื้นที่ประมาณ 220 ตารางกิโลเมตร หรือจำนวนประมาณ 137,500 ไร่ มีลักษณะภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นภูเขาทางทิศตะวันออกเป็นที่ราบ ทางทิศเหนือและทิศใต้มีภูเขาตั้งอยู่ทั้งสองด้าน มีที่ราบลุ่มอยู่ระหว่างกลาง ประกอบด้วยแหล่งน้ำธรรมชาติสายหลัก คือ ลำน้ำ ลำห้วย จำนวน 7 สาย ได้แก่ แม่น้ำจัน ห้วยตาด อยู่ในพื้นที่บ้านป่าตึง หมู่ที่ 7 ห้วยถ้ำเสือ อยู่ในพื้นที่บ้านป่าตึง ป่ากุ่ม หมู่ที่ 8 ห้วยก้างปลา และห้วยปู้ อยู่ในพื้นที่บ้านห้วยก้างปลา และบ้านบริวาร หมู่ที่ 15 ห้วยตาง อยู่ในพื้นที่บ้านห้วยตาง (จะพือ) หมู่ที่ 16 และห้วยสาหุ อยู่ในพื้นที่บ้านสันติสุข หมู่ที่ 19 และหนองแม่เฟือง อยู่ในพื้นที่หมู่ที่ 5 และหนองบัวซึ่งครอบคลุมพื้นที่หลายหมู่บ้าน มีความหนาแน่นของประชากรเฉลี่ยต่อพื้นที่ประมาณ 93 คน/ตารางกิโลเมตร ด้านสถาบันการศึกษามีความหลากหลายและสนองต่อความต้องการของชุมชน/สังคมภายใต้สถานการณ์และบริบทชุมชนพหุวัฒนธรรมของพื้นที่ รวมถึงสภาพทางกายภาพของพื้นที่ ส่วนด้านเศรษฐกิจของตำบลป่าตึงพึ่งพาอาชีพด้านเกษตรกรรมเป็นหลัก และมีสถานที่สำคัญ ทั้งส่งผลต่อเศรษฐกิจ การท่องเที่ยวชุมชน และเป็นแหล่งเรียนรู้ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ทางวัฒนธรรม และ ภูมิปัญญา ได้แก่ วัดเมืองมูลบุญเรืองศิริ น้ำพุร้อนป่าตึง วัดจันทาราม น้ำตกห้วยก้างปลา ร้านจำหน่ายสินค้า/ผลิตภัณฑ์ชนเผ่าบ้านเล่าผู้ พิพิธพันธ์ชาวเขาเผ่าบ้านหล่อชา และ โฮมสเตย์บ้านดินหล่อโย เป็นต้น

ภูมิสังคมของชุมชนตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย

การศึกษาด้านภูมิสังคมของชุมชนตำบลป่าตึงประกอบไปด้วยผลการศึกษาเกี่ยวกับข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม โดยวิเคราะห์ด้วยสถิติความถี่ ร้อยละ นำเสนอข้อมูลกลุ่มตัวอย่างผู้ตอบแบบสอบถามจำแนกเป็นข้อมูลส่วนบุคคล เพศ อายุ อาชีพหลัก และกลุ่มชาติพันธุ์ของกลุ่มตัวอย่างในพื้นที่ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย ผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน 377 คน พบว่า ส่วนใหญ่เป็นเพศชาย จำนวน 280 คน ร้อยละ 74.27 และเพศหญิง

จำนวน 97 คน ร้อยละ 25.73 ในส่วนของผลการวิจัยข้อมูลส่วนบุคคลด้านอายุ พบว่ากลุ่มตัวอย่างที่ตอบแบบสอบถาม มีอายุระหว่าง 14-80 ปี ส่วนใหญ่กลุ่มตัวอย่างผู้ตอบแบบสอบถาม มีอายุระหว่าง 14-35 ปี จำนวน 305 คน ร้อยละ 80.90 รองลงมาอยู่ในช่วงอายุ 58 - 80 ปี จำนวน 39 คน ร้อยละ 10.34

โดยมีผลการวิเคราะห์ความถี่และร้อยละของการประกอบอาชีพ พบว่า กลุ่มตัวอย่างผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรวม จำนวน 306 คน ร้อยละ 81.17 รองลงมาได้แก่ การประกอบอาชีพรับจ้าง จำนวน 37 คน ร้อยละ 9.81 และเป็นผู้ประกอบการจำนวน 13 คน ร้อยละ 3.45 โดยมีข้อมูลผู้ที่ทำงานในหน่วยงาน/องค์กรเอกชน จำนวน 11 คน ร้อยละ 2.92 และข้อมูลการประกอบอาชีพที่มีสัดส่วนจำนวนน้อยที่สุดสำหรับกลุ่มตัวอย่างผู้ตอบแบบสอบถามจำนวน 377 คน ได้แก่การเป็นผู้ประกอบการ และผู้ที่ไม่ได้ประกอบอาชีพ (ไม่ได้ทำงาน) จำนวน 5 คน เท่ากัน ร้อยละ 1.33 ส่วนผลการวิจัยด้านกลุ่มชาติพันธุ์ พบว่าผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์อ่าข่า คิดเป็นร้อยละ 43.23 รองลงมาคือ ลีซอ ร้อยละ 20.95 คนล้านนาหรือคนเมือง ร้อยละ 11.67 และ ลานู ร้อยละ 11.41

ผลการวิเคราะห์ภูมิสังคมของชุมชนตำบลป่าตึง พบว่า มีคะแนนเฉลี่ยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X}$ =4.62, SD=0.61) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่าส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับด้านการมีสัมมาชีพ ประกอบอาชีพที่สามารถพึ่งตนเองได้ ในระดับมากที่สุด ($\bar{X}$ =4.81, S.D.=0.49) รองลงมาคือทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านทรัพยากรน้ำ อยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X}$ =4.79, SD=0.52) โดยสามารถแสดงได้ดังตาราง

ตารางที่ 2 ผลการวิเคราะห์ภูมิสังคมของชุมชนตำบลป่าตึง

รายการ	$\bar{X}$	S.D.
ความสำคัญของภูมิศาสตร์และภูมิสังคม ด้านดิน	4.61	0.49
ความสำคัญของภูมิศาสตร์และภูมิสังคม ด้านน้ำ	4.78	0.52
ความสำคัญของภูมิศาสตร์และภูมิสังคม ด้านป่าไม้	4.42	0.79
ความสำคัญของภูมิศาสตร์และภูมิสังคม ด้านการจัดการขยะ	4.20	0.74
ความสำคัญของภูมิศาสตร์และภูมิสังคม ด้านสัมมาชีพ	4.81	0.40
ความสำคัญของภูมิศาสตร์และภูมิสังคม ด้านการศึกษา	4.77	0.45
ความสำคัญของภูมิศาสตร์และภูมิสังคม ด้านประเพณี พิธีกรรม	4.77	0.45
รวม	4.62	0.61

การศึกษาและส่งเสริมกระบวนการขับเคลื่อนและต่อยอดองค์ความรู้ศาสตร์พระราชาจากรุ่นสู่รุ่นของชุมชนตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย

ผลการการศึกษาและส่งเสริมกระบวนการขับเคลื่อนและต่อยอดองค์ความรู้ศาสตร์พระราชาจากรุ่นสู่รุ่นของชุมชน พบว่าชุมชนตำบลป่าตึงนั้น เป็นวัฒนธรรมชุมชนแบบพหุวัฒนธรรม ที่มีการเรียนรู้ศาสตร์พระราชาจากรุ่นสู่รุ่นของชุมชนตำบลป่าตึง โดยมีคะแนนเฉลี่ยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ =4.47, S.D.=0.80) โดยส่วนใหญ่เรียนรู้ศาสตร์พระราชาจากรอบครัว และเรียนรู้จากชุมชน ในระดับมากที่สุด ($\bar{X}$ =4.80, S.D.=0.40 และ $\bar{X}$ =4.61, S.D.= 0.79 ตามลำดับ) โดยสามารถแสดงได้ดังตาราง

ตารางที่ 3 ผลการวิเคราะห์การเรียนรู้ศาสตร์พระราชาชองชุมชนตำบลป่าตึง

รายการ	$\bar{X}$	S.D.
เรียนรู้ด้วยตนเอง	3.99	0.89
เรียนรู้จากครอบครัว	4.80	0.40
เรียนรู้จากคนในชุมชน	4.61	0.79
รวม	4.47	0.80

การถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาของพระราชานในด้านต่าง ๆ ของชุมชน พบว่ามีคะแนนเฉลี่ยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ =4.38, S.D.=0.73) ส่วนใหญ่มีการถ่ายทอดด้านการเกษตร อยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X}$ =4.99, S.D.=0.07) รองลงมาเป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาของพระราชาด้านการอนุรักษ์ป่าไม้และการจัดการน้ำ อยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X}$ =4.81, S.D.=0.40) สามารถแสดงได้ดังตารางที่ 4

ตารางที่ 4 ผลการวิเคราะห์การถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาของพระราชาชองชุมชนตำบลป่าตึง

รายการ	$\bar{X}$	S.D.
ด้านการอนุรักษ์ป่า	4.81	0.40
ด้านการจัดการน้ำ	4.81	0.40
ด้านที่ดิน	4.80	0.40
ด้านการเกษตร	4.99	0.07
ด้านสหกรณ์ชุมชน	4.19	0.75
ด้านการศึกษาและโรงเรียน	3.59	0.80
ด้านการอนุรักษ์พันธุ์พืช	4.21	0.41
ด้านวัฒนธรรม	3.61	0.49
รวม	4.38	0.73

ผลการพัฒนาแผนยุทธศาสตร์ชุมชนมีสุขด้วยภูมิปัญญาของพระราชาชองชุมชนตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย

จากแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจในอดีตที่เน้นการสะสมความมั่งคั่งและต่อยอดมาสู่สังคมทุนนิยมในปัจจุบัน ที่ส่งผลกระทบเป็นช่องว่างทางสังคม ความไม่เป็นธรรมในการกระจายรายได้ และการแบ่งปันทรัพยากร รวมถึงส่งผลกระทบต่อการใช้ทรัพยากรและพลังงานอย่างสิ้นเปลือง จึงนำมาซึ่งความขัดแย้งอย่างรุนแรงในเรื่องของสิ่งแวดล้อมและวิถีชีวิต เกิดความเปราะบางทางสังคม ซึ่งเป็นอุปสรรคสำคัญในการลดทอนภูมิคุ้มกันทางสังคม ท่ามกลางสถานการณ์ในปัจจุบัน ดังนั้น สิ่งที่เป็นรูปธรรมในการพัฒนาเพื่อสร้างเสริมความมั่นคงของประเทศชาติที่อยู่ตามแนวคิดศาสตร์พระราชาก็เป็นการพัฒนาที่เสริมสร้างความเข้มแข็งในระดับปัจเจก แนวทางการสร้างหลักคิด วิถีชีวิตระดับครอบครัว สู่ในระดับสังคม เช่น เป้าหมายเพื่อสร้างชุมชนที่เข้มแข็ง และต่อยอดสู่ความมั่นคงของประเทศชาติ

โดยมีแนวทางการดำเนินงานต่าง ๆ เพื่อจะเป็นประโยชน์ต่อการทำงานด้านการพัฒนา ความมั่นคงและความเป็นเอกภาพที่มาจากบูรณาการศาสตร์ต่าง ๆ โดยมีประโยชน์สุขของประชาชนที่ยั่งยืนเป็นเป้าหมายสำคัญ ดังนั้นเมื่อไม่อาจปฏิเสธได้ว่าการพัฒนาชุมชนคือการเดินไปข้างหน้า แต่เป้าหมายปลายทางของแผนพัฒนาหรือแผนยุทธศาสตร์ชุมชนมีสุขจำเป็นต้องมีภูมิคุ้มกันในด้านต่าง ๆ ทั้งด้านสังคม และด้านสิ่งแวดล้อม โดยพัฒนาไปด้วยกันอย่างมีดุลยภาพท่ามกลางกระแสแห่งการเปลี่ยนแปลง อันสามารถเป็นแนวทางการพัฒนาประเทศเพื่อก้าวไปสู่ความทันสมัย ความเข้มแข็ง จึงก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทุกด้านในวิถีชีวิตของคนในชุมชน ยุทธศาสตร์ชุมชนมีสุขจากภูมิปัญญาของพระราชินี จึงถือเป็นศาสตร์ เป็นการบูรณาการ และเป็นศิลปะในการอยู่ร่วมกันอย่างประณีตของกลุ่มคนในชุมชน ดังนั้นแผนยุทธศาสตร์ชุมชนจึงเป็นแผนเชิงบูรณาการในระดับของพื้นที่ ที่จะต้องมีกิจกรรมเฉพาะสำหรับการพัฒนา และมีเป้าหมายเฉพาะที่เป็น “ยุทธศาสตร์” ของชุมชนพื้นที่อย่างมีส่วนร่วมในความหลากหลายทางชาติพันธุ์วรรณาของตำบลป่าตึง ก่อให้เกิดวิถีชีวิตตามความเชื่อ กิจกรรมทางประเพณี วัฒนธรรม และกิจกรรมการพัฒนาที่มีความหลากหลายอย่างยิ่ง รวมถึงความแตกต่างหลากหลายในด้านของภูมิศาสตร์ ไม่เฉพาะเพียงแต่ด้านภูมิศาสตร์สังคม เช่น ความคิด ความเชื่อ หรือการดูแลสุขภาพเท่านั้น แต่สภาพพื้นที่เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่แตกต่างกันไม่ว่าจะเป็นการทำเกษตรบนพื้นที่สูง การดำรงชีวิต และการคมนาคม หรือการสื่อสาร เป็นต้น

การพัฒนาแผนยุทธศาสตร์ชุมชนมีสุขด้วยภูมิปัญญาของพระราชินี พบว่าชุมชนตำบลป่าตึงอำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย จึงเป็นการประยุกต์ใช้หลักการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ในด้านเป้าหมายและกระบวนการทำงานด้านการพัฒนาชุมชนด้วยกลไกการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ชุมชนอย่างมีส่วนร่วม มุ่งเน้นการพัฒนาที่สอดคล้องกับภูมิสังคมเป็นแนวทางก่อให้เกิด “แผนยุทธศาสตร์ชุมชนมีสุขด้วยภูมิปัญญาของพระราชินี” ที่ขับเคลื่อนสังคมแห่งการเรียนรู้ในการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม อันสามารถเป็นต้นแบบเพื่อการพัฒนาแผนยุทธศาสตร์ชุมชนเฉพาะพื้นที่อื่น ๆ โดยใช้แนวทางปฏิบัติเดียวกันของความร่วมมือระหว่างมหาวิทยาลัยเพื่อท้องถิ่นและชุมชน เพื่อสามารถนำไปสร้างนวัตกรรมในการจัดการเพื่อแก้ปัญหาและเป็นไปตามความต้องการของชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ และเป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทุนทางสังคมท้องถิ่นอย่างบูรณาการ

อภิปรายผลการวิจัย

ชุมชนตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย เป็นพื้นที่ที่มีภูมิสังคมแบบพหุวัฒนธรรม และมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ด้านภูมิสังคมของชุมชน ในการให้ความสำคัญและนิยามภูมิสังคมและภูมิศาสตร์ของพื้นที่ พบว่ามีคะแนนเฉลี่ยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X}$ = 4.62, S.D.=0.61) และในการเรียนรู้ศาสตร์พระราชินีของชุมชนตำบลป่าตึง มีคะแนนเฉลี่ยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ = 4.47, S.D.=0.80) ส่วนการถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาของพระราชินีในด้านต่าง ๆ ของชุมชน พบว่ามีคะแนนเฉลี่ยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ = 4.38, S.D.=0.73) โดยมีผลการพัฒนาแผนยุทธศาสตร์ชุมชนมีสุขด้วยภูมิปัญญาของพระราชินี พบว่าชุมชนตำบลป่าตึงอำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย สามารถประยุกต์ใช้หลักการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ในการเป็นเป้าหมายและกระบวนการทำงานด้านการพัฒนาชุมชนด้วยกลไกการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ชุมชนอย่างมีส่วนร่วม มุ่งเน้นการพัฒนาที่สอดคล้องกับภูมิสังคมโดยใช้กระบวนการทำงานอย่างเข้าใจ เข้าถึง พัฒนา

โดยมีผลการวิจัยในด้านกระบวนการพัฒนามตามหลักการทรงงานที่สอดคล้องกับผลการศึกษาของเดชา ปุญญบาล (2560) เรื่อง 9 ตามรอยบาท ศาสตร์พระราชินี โดยได้สังเคราะห์ การศึกษาศาสตร์พระราชินี และการน้อมนำมาเป็นแบบอย่างที่ดีของประชาชน ซึ่งศาสตร์การพัฒนาสามารถกล่าวได้ว่ามีอยู่ 3 ศาสตร์ ได้แก่

1) ศาสตร์ชาวบ้านหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน เช่นการลองผิดลองถูก การลองด้วยเทคโนโลยีที่เรียบง่ายจากการปฏิบัติ เช่นการลองปลูกข้าว ปลูกอ้อย และศาสตร์ชาวบ้านนี่เองที่เป็นการทดลองจากบรรพบุรุษและถ่ายทอดกันมาแบบรุ่นต่อรุ่นที่เหมาะสมสำหรับพื้นที่นั้น ๆ 2) ศาสตร์สากล หมายถึงองค์ความรู้เชิงแนวคิดทฤษฎี และ 3) ศาสตร์พระราชา เป็นผลลัพธ์เชิงรูปธรรมจากโครงการตามพระราชดำริ ทั้งการจัดการดิน การจัดการน้ำ การเกษตร การแปรรูป ด้านสิ่งแวดล้อม การปลูกป่า เป็นต้น และสอดคล้องกับการต่อยอดเรื่องการพัฒนาให้ประเทศชาติมีความมั่นคง และเสถียรภาพทุก ๆ ด้าน ทั้งเศรษฐกิจ การจัดการและการปกครองจากผลการศึกษาเรื่องศาสตร์พระราชากับการพัฒนาพื้นที่เพื่อเสริมความมั่นคงของชาติ (दन्य मुसा, म.प.प.) ซึ่งเป็นภาพสะท้อนความสำเร็จทางการพัฒนาที่มีเป้าหมายสู่การสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีของประชาชน ดังนั้นศาสตร์พระราชา จึงเป็นสายใยแห่งความรักและความห่วงใยของสถาบันพระมหากษัตริย์ ที่มีต่อพสกนิกรไทยตลอดรัชสมัย

รวมถึงการวิจัยและส่งเสริมการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ชุมชนมีสุขด้วยภูมิปัญญาของพระราชาฯนี้ ยังสอดคล้องกับแนวคิดการวางกรอบยุทธศาสตร์เพื่อทำแผนพัฒนาองค์การบริหารปกครองส่วนท้องถิ่น และการสร้างแผนแม่บทเพื่อการพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยประเด็นนี้เป็นผลงานการศึกษาเกี่ยวกับแผนยุทธศาสตร์เป็นสำคัญ และมีความสอดคล้องกับผลการวิจัย เรื่องการพัฒนาวิธีการจัดทำแผนยุทธศาสตร์และแผนพัฒนาสามปี : กรณีศึกษาองค์การบริหารส่วนตำบลพนมทวน อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี (กนิษฐา สายดี, 2553) และรายงานแผนพัฒนาสามปี (พ.ศ. 2559-2563) ขององค์การบริหารส่วนตำบลบางเหรียง (คณะกรรมการสนับสนุนการจัดทำแผน, 2558) ได้แสดงให้เห็นถึง ความเชื่อมโยงยุทธศาสตร์ที่สำคัญของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 ยุทธศาสตร์ชาติ และยุทธศาสตร์จังหวัด จะเห็นได้ว่ามีความเชื่อมโยงกันอย่างชัดเจนในการนำมาเป็นแนวทางกำหนดประเด็นยุทธศาสตร์การพัฒนาขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งการกำหนดประเด็นยุทธศาสตร์การพัฒนาที่ชัดเจนจะเป็นการเตรียมการพัฒนา เป็นการนำภูมิคุ้มกันที่มีอยู่ พร้อมทั้งเร่งสร้างภูมิคุ้มกันในท้องถิ่นให้เข้มแข็งขึ้น เพื่อเตรียมความพร้อมคน สังคม และระบบเศรษฐกิจของชุมชนให้สามารถปรับตัวรองรับผลกระทบจากการสภาวะการเปลี่ยนแปลงได้อย่างเหมาะสม โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาคน สังคม เศรษฐกิจภายในชุมชนให้มีคุณภาพ ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ภายในชุมชนอย่างคุ้มค่าและเกิดประโยชน์สูงสุด รวมทั้งสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจด้วยฐานความรู้ เทคโนโลยี นวัตกรรม และความคิดสร้างสรรค์ บนพื้นฐานการผลิตและการบริโภคที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาเพื่อประโยชน์สุขที่ยั่งยืนของชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

กระบวนการวิจัยครั้งนี้ เป็น Area Based Collaborative ซึ่งหมายถึง กระบวนการวิจัยที่ใช้พื้นที่เป็นตัวตั้ง โดยต่อยอดจากกระบวนการวิจัยและพัฒนาหรือ R&D ซึ่งการทำวิจัยแบบร่วมมือการพัฒนาพื้นที่นี้ เป็นลักษณะของการต่อยอดใช้องค์ความรู้ในพื้นที่ ซึ่งเป็นเรื่องราวของวิถีชีวิตและการน้อมนำศาสตร์พระราชามาบริหารจัดการชุมชนทั้งในมิติของบุคคลครอบครัว และชุมชนพื้นที่ บูรณาการกับองค์ความรู้ของมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย ซึ่งมีทุนความรู้ในด้านวิชาการพัฒนาสังคม และการเป็นมหาวิทยาลัยเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นที่มีพันธกิจบริการวิชาการ ในพื้นที่บริการ ซึ่งกลไกสำคัญที่คนในพื้นที่ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย จะต้องเข้ามาร่วมมีบทบาทในกระบวนการวิจัยครั้งนี้ตั้งแต่ต้นน้ำซึ่งเป็นการพัฒนาเครื่องมือ เพื่อรวบรวมบริบทพื้นฐานของชุมชนระดับตำบล รวมถึงการออกแบบ เพื่อวิเคราะห์ภูมิศาสตร์สังคมของตำบลป่าตึงและการตีความ การให้ความหมายของภูมิปัญญาของพระราชา ซึ่งหมายถึง การน้อมนำศาสตร์พระราชามาของพระบาทสมเด็จพระชนกาธิเบศรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหาจักรพรรดิมาปฏิบัติ มาต่อยอด และมาถ่ายทอดให้กับคนรุ่นต่อไป ในครอบครัวและชุมชนของตนเอง

ในขั้นตอนการวิเคราะห์และจัดทำแผนยุทธศาสตร์ชุมชน จึงเป็นการทบทวนกลไกการพัฒนาในพื้นที่ระดับตำบลที่สามารถมองเห็นถึงทุนทางสังคมวัฒนธรรมของชุมชนตำบลป่าตึง และปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงและปัญหาที่เกิดจากการพัฒนาที่ผิดพลาดในอดีต และส่งผลถึงปัจจุบัน เช่น ในเรื่องของการพัฒนาเชิงโครงสร้าง เป็นต้น ดังนั้นงานวิจัยในลักษณะของการใช้พื้นที่เป็นตัวตั้งจะทำให้มองเห็นระบบความสัมพันธ์ของชุมชนมีความเข้าใจปัญหาอย่างเป็นระบบและมองอย่างเป็นองค์รวมในทุกกลไกการพัฒนา ซึ่งจะนำไปสู่การใช้ทรัพยากรในงานของตนเองและเสริมพลังกับทุนชุมชนในพื้นที่ให้เกิดกระบวนการสร้างสรรค์แผนยุทธศาสตร์ชุมชนมีสุข ซึ่งจะเกิดผลลัพธ์กับชุมชนตำบลป่าตึงในลักษณะของภาคีเครือข่ายที่สามารถยกระดับเป็นกลไกการพัฒนาภาครัฐ เพราะสุดท้ายแล้วกระบวนการพัฒนาชุมชนจะต้องมีการบูรณาการ ทั้งพื้นที่ชุมชนท้องถิ่น ท้องที่ และภาควิชาการ เพื่อขับเคลื่อนให้เห็นผลเป็นรูปธรรมอย่างแท้จริง ตัวอย่างเช่น หากในพื้นที่ตำบลป่าตึงมีปัญหาเรื่องของการเสื่อมโทรมทรัพยากรธรรมชาติ รวมถึงปัญหาไฟป่าและหมอกควัน ที่มีปรากฏการณ์ดังนี้ทุกๆปี โดยปัญหาการเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติป่าไม้ที่เป็นฐานการดำรงชีวิตของคนในชุมชนพื้นที่งานวิจัยครั้งนี้ จะไม่ได้ตอบเพียงแค่ว่าความเสื่อมโทรมนั้นเกิดจากอะไร แปลว่าจะต้องอดถึงกลไกในการแก้ไขปัญหาอย่างมีส่วนร่วม เช่น บทบาทหน้าที่ของผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียเข้ามาบริหารจัดการปัญหา ดังนั้นแนวทางแก้ไขปัญหาคือการเสื่อมโทรมของทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ ซึ่งสะท้อนถึงกระบวนการอย่างมีส่วนร่วม ซึ่งบางครั้งการสังเคราะห์ข้อมูลทางวิชาการสามารถบอกได้ว่า ควรจะทำอะไรในเชิงทฤษฎี แต่แนวทางปฏิบัติที่แท้จริงในพื้นที่ชุมชนท้องถิ่นนั้นจะต้องสังเคราะห์และร่วมวิเคราะห์กับคนในชุมชน เนื่องจากปัญหาต่างๆมีความซับซ้อนและหลายมิติที่ทับซ้อนกันอยู่ในพื้นที่ จึงดำเนินการ ใช้แนวคิดทฤษฎีเชิงระบบมาบูรณาการกับกลไกการจัดการในชุมชนพื้นที่ ในลักษณะของการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ในชุมชน การจัดการชุมชน บทบาทสถานะหน้าที่ในชุมชน ซึ่งสิ่งต่างๆที่กล่าวมานั้น เป็นกระบวนการพัฒนาอย่างเป็นองค์รวม ซึ่งสามารถนำมาเป็นแนวทางสร้างกิจกรรมในแผนยุทธศาสตร์ชุมชนมีสุขด้วยภูมิปัญญาของพระราชินี ซึ่งจะต้องมีทั้งเจตคติเชิงนโยบาย และกระบวนการปฏิบัติ

โดยสรุปงานวิจัยนี้จึงมีข้อค้นพบเกี่ยวกับการทำงานเพื่อสร้างแผนยุทธศาสตร์ชุมชนมีสุขด้วยภูมิปัญญาของพระราชินี เป็นหลักการงานวิจัยและพัฒนาชุมชนไปพร้อมๆกันซึ่งการเรียนรู้เกิดขึ้นตั้งแต่การตั้งเจตคติวิจัย คือชุมชนพื้นที่ตำบลป่าตึง สามารถแลกเปลี่ยนเรียนรู้ว่า การวิจัยเพื่อพัฒนาแผนยุทธศาสตร์ชุมชนมีสุขเป็นหนทางแก้ไขปัญหา แต่ไม่ใช่ทุกปัญหาต้องแก้ด้วยการวิจัย ดังนั้น ภาคีเครือข่ายที่มีส่วนร่วมในงานวิจัยครั้งนี้ อย่างน้อยมี 3 ส่วนหลักคือ คณะผู้วิจัยหรือภาคีวิชาการจากมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย ประชาสังคมได้แก่ตัวแทนชุมชนและผู้นำชุมชนในพื้นที่ตำบลป่าตึงทั้งผู้นำตามธรรมชาติ และผู้นำที่เป็นทางการ และภาคีสสุดท้ายได้แก่ภาครัฐ โดยเฉพาะกลไกที่เกิดจากฐานประชาธิปไตยในระดับพื้นที่ ซึ่งตำบลป่าตึงมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ดังนั้น ในงานวิจัยครั้งนี้ในมิติของภาครัฐจะต้องนำมาวิเคราะห์ร่วมกันทั้งในส่วนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ และผู้นำตามธรรมชาติที่ถือเป็นรัฐจัดการชุมชนหรือเป็นตัวแทนที่ต่อรองและสัมพันธ์กับภาครัฐ ในงานวิจัยครั้งนี้กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จึงเป็นการประยุกต์หลักวิชาการมาออกแบบการวิจัย รวบรวมข้อมูล และประยุกต์หลักวิชาการอย่างบูรณาการกับภูมิปัญญาของพระราชินีและวิถีชีวิตทางสังคมวัฒนธรรมของชุมชนพื้นที่ทั้ง 20 หมู่บ้านใช้ในกระบวนการวิเคราะห์สังเคราะห์ การตีความผลกระทบต่อเนื่องในหลากหลายมิติ ด้วยความเป็นเหตุเป็นผลในกรอบหลักวิชาที่มีกรอบบริบทชุมชนกำกับอีกชั้นหนึ่ง จึงเป็นที่มาของแนวทางการพัฒนาแผนยุทธศาสตร์ชุมชนมีสุขด้วยภูมิปัญญาของพระราชินีในพื้นที่ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย

ข้อเสนอแนะ

1. เกิดแนวทางในการเรียนรู้และสืบสานภูมิปัญญาของพระราชชา ในลักษณะการวิจัยเชิงปฏิบัติการ โดยสามารถนำแนวทางบูรณาการองค์ความรู้และทักษะทางภูมิปัญญาไปประยุกต์ใช้ ทั้งในมหาวิทยาลัยและหน่วยงานในพื้นที่มีส่วนร่วมในการหนุนเสริมให้เกิดการสร้างสรรค์แผนยุทธศาสตร์ชุมชนที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้จริงตามเป้าหมาย
2. การส่งเสริมให้ชุมชนสามารถสร้างแผนยุทธศาสตร์ชุมชนมีสุขด้วยภูมิปัญญาของพระราชชาในพื้นที่ตำบลป่าตึงเป็นการส่งเสริมการพัฒนามหาวิทยาลัยเพื่อท้องถิ่น โดยสามารถนำไปบูรณาการกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องด้านการพัฒนาและการศึกษา เช่น การพัฒนาทรัพยากรบุคคล การพัฒนาการบริหารงานวิจัย การพัฒนาหลักสูตรเพื่อท้องถิ่น การพัฒนาการเรียนการสอนเพื่อท้องถิ่น ตลอดจนการพัฒนาเครือข่ายการเชื่อมโยงระหว่างสถาบันการศึกษาทุกระดับในท้องถิ่นกับมหาวิทยาลัย เป็นต้น
3. ในด้านการวิเคราะห์ชุมชนโดยใช้หลักการวิเคราะห์การพึ่งตนเองและวิเคราะห์ศักยภาพชุมชนสามารถต่อยอดและสร้างนวัตกรรมในการจัดการเพื่อแก้ปัญหาและเป็นไปตามความต้องการของชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ และสอดคล้องกับกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมปัจจุบัน

เอกสารอ้างอิง

- กนิษฐา สายดี. (2553). การพัฒนาวิธีการจัดทำแผนยุทธศาสตร์และแผนพัฒนาสามปี : กรณีศึกษาองค์การบริหารส่วนตำบลพนมทวน อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- คณะกรรมการสนับสนุนการจัดทำแผน. (2558). รายงานแผนพัฒนาสามปี (พ.ศ. 2559-2563) ขององค์การบริหารส่วนตำบลบางเหริยง อำเภอทับปุด จังหวัดพังงา. พังงา: องค์การบริหารส่วนตำบลบางเหริยง อำเภอทับปุด จังหวัดพังงา.
- จามรี พระสุนิล. (2563). การพัฒนาแผนยุทธศาสตร์ชุมชนมีสุขด้วยภูมิปัญญาของพระราชชา ในพื้นที่ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย. เชียงราย: มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย.
- เดชา ปุญญบาล. (2560). 9 ตามรอยบาท ศาสตร์พระราชชา. วารสารสมาคมวิจัย, 22(2), 13-20.
- ดนัย มุสา. (ม.ป.ป.). ศาสตร์พระราชชากับการพัฒนาพื้นที่เพื่อเสริมความมั่นคงของชาติ กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. กรุงเทพฯ: กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.
- ประสพชัย พสุนนท์. (2557). การกำหนดขนาดตัวอย่างตามแนวทาง Krejcie and Morgan (1970) ในการวิจัยเชิงปริมาณ. วารสารวิชาการศิลปศาสตร์ประยุกต์.
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. (2552). สังคมไทย : ลักษณะ การเปลี่ยนแปลง และการพัฒนา. ขอนแก่น: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.